

אווה אילוז האוטופיה הרומנטית – בין אהבה לצרכנות לוד: זמורה ביתן, 2002, 348 עמודים.

רון ניוולד*

ספרה של אילוז מספר את סיפורה של האהבה הרומנטית בארצות-הברית במאה העשרים באמצעות ניתוח ייצוגים ומופעים תרבותיים שונים שלה (כגון במודעות פרסומת ובעיתונים נשים), ובעזרת ראיונות עומק עם חמישים גברים ונשים לבנים, ילידי ארצות-הברית, בני מעמדות הפועלים, המעמד הבינוני והמעמד הבינוני-גבוה. הראיונות עצמם, שנערכו פנים אל פנים, בנויים על-פי שאלונים המחולקים לחטיבות נושאות ועל-פי סדרת שאלות לגבי כמה סיפורים ותמונות, שהמראיינים התבקשו להתבונן בהם ולהגיב עליהם. המתודולוגיה העשירה של הספר תורמת ליצירת תמונה רב-ממדית ומתחכמת, שאינה מובנת מאליה, של ההבניה התרבותית הנקראת "האהבה הרומנטית". אך תרומתו של הספר גדולה הרבה יותר ממתן תשובה סוציולוגית לשאלה "מה זאת אהבה". הטיועונים המוצגים בספר מנסים להרחיב את גבולות הדיון הסוציולוגי למקומות שעשויים לעורר לא מעט פליאה בקרב עובדי השדה.

הספר נפתח בתיאור התמות המרכזיות בייצוגים התרבותיים של האהבה הרומנטית בתחילת המאה העשרים. אילוז מראה כיצד שינויים תרבותיים, חברתיים וכלכליים, כגון הירידה בכוחה של הדת, כניסת הנשים לשוק העבודה והתפתחות הכלכלה התעשייתית, שינו את משמעות האהבה, ניתקו אותה מהשתמעויותיה הדתיות והרומנטיות, מיקמו אותה בתחום הפנאי והדגישו את האלמנט הנהנתני שלה. האהבה התנתקה מהתמות הרומנטיות, הקלסיות והדתיות שהגדירו אותה עד המאה התשע-עשרה, ובו-זמנית נשורה בתוך התרבות הצרכנית. הייצוגים של האהבה בתקשורת ההמונים (הקולנוע ותעשיית הפרסום) הפכו את טקסי האהבה לטקסים צרכניים, ואת אקט הצריכה עצמו לאקט רומנטי.

לדברי אילוז, בתחילת המאה העשרים עברה האהבה הרומנטית "למרכז הבימה התרבותית בארצות-הברית, והפכה למוקד של אוטופיה קולקטיבית". חלקו השני של הספר מציג את האוטופיה הזאת ביתר פירוט. אילוז מתארת כיצד עולם הפרסום מעלים מהאוטופיה הרומנטית את "עולם המוצרים והמותרות החומרי". לדבריה, במקום עולם זה "בא שפע רוחני מעודן, הפונה בתחום לשאיפות 'אוניברסליות' לאותנטיות, לחופש ולרגש טהור. האהבה, בדומה לצרכנות, נועדה לכול, ובמובן זה מתיימרת להציג היעדר מוחלט של מעמד ושל מגדר". אם כן, האוטופיה הרומנטית נהפכת לכזאת באמצעות הכחשת המנגנונים התרבותיים הכלכליים והחברתיים שמאפשרים אותה, ובאמצעות הסתרת הקונפליקטים המעמדיים והמגדריים. כך, למשל, האהבה מוצגת כמשוחררת "מעמד ומגדר" באמצעות מופעים חוזרים ונשנים של סצנות רומנטיות באתרי טבע שונים, ובהתייחסותם של המראיינים למקומות כאלה כמקומות בעלי פונטציאל גבוה לחוויה רומנטית, מאחר שאתרים אלה נתפסים כמקומות נטולי תרבות וחסרי השפעות חברתיות.

אילוז מדיגשה גם את המעמד הספי (לימינלי) שמקבלת האהבה על-ידי טקסי הצריכה שדרכם היא נחווית ומיוצגת. הטקס הרומנטי מתקיים באתר "אחר", והזמן שלו הוא "קדוש",

* אוניברסיטת תל-אביב

בניגוד לזמן החולין של היומיום. אך בסופו של דבר מדובר בטקס חברתי, והחברתיות שלו אינה מתבטאת אך ורק בכך שהוא מחזק את הקשר בין בני הזוג שנוטלים בו חלק. אילו טוענת ש"טקסים רומנטיים המושתתים על צרכנות מחדשים גם את הקשר של הזוג לגוף החברתי, בהגדרים גבולות המנתקים אותו מעולם החולין ובהציפם אותו בשפע הדימויים הציבוריים והסמליים לכאורה של אמצעי התקשורת" (ע' 142).

כפי שאפשר להבין מהטיעון האחרון, אילו אינה שותפה לפרספקטיבה החד-ממדית של מבקרי תרבות רבים, הרואים בתרבות הצריכה ובתקשורת ההמונים לא יותר ממנגנון מסוכן, שמשטיח ומפורר משמעויות וזהויות ומרוקן את הסולידריות החברתית מתוכן. לטענתה (טענה שהיא מוכיחה בעזרת הראיונות), לצד המאפיינים האלה שקיימים בה במידה זו או אחרת, התרבות הצרכנית מאפשרת לבני האדם תחושת זהות ועצמיות עזה. לדבריה, "מוצרי צריכה אינם מרסנים את 'האני' ואינם מדכאים אותו. ההפך הוא הנכון. הם משמשים למעשה כעזרים מועילים להצגתו הדרמטית" (ע' 146).

את הקו הזה ממשיכה אילו בפרק על האתוס התרפויטי. אילו אינה מסכימה עם הגרסה הוולגריית יותר של הגישה המסתמכת על פוקו, אשר מדגישה את האלמנטים הדכאניים של השיח התרפויטי, שבעזרתו אנו מכפיפים את הממדים הלא-רציונליים של ההתנהגות שלנו לקורדים שכלתניים. לטענתה, דווקא השליטה באותם "דחפים" יכולה "להיות בעלת השפעה משחררת", ובכך להביא כאמור לחוויית עצמי אותנטית ועזה יותר. בהקשר ל"אוטופיה הרומנטית", האלמנט המשחרר-דכאני של האתוס התרפויטי הוא זה שמצליח ליישב בין דגם האהבה האידיאלי - חוויה בעלת ממדים פנטסטיים, לבין דגם "הקשר הווגי", בעל המאפיינים הרציונליים והמציאותיים יותר (אילו מדברת על שילוב אלמנטים מהשיח של שוק העבודה בתוך דגם הקשר הווגי - השקעה בקשר, עבודה על הקשר וכדומה).

אך העולם שמציגה אילו אינו עולם שבו כמה שיחות עם הפסיכולוג מאפשרות לכל החפץ בכך לעשות את דרכו אל האוטופיה הרומנטית, או לפחות אל אחת מנגזרותיה המציאותיות. לטענת אילו, בני המעמדות הבינוניים, האמונים על השיח התרפויטי ומתורגלים בעריכת מניפולציות על ייצוגים ודימויים תרבותיים, יצליחו ליישב בצורה טובה יותר את הסתירה האינהרנטית לכאורה שעומדת בבסיס האהבה המודרנית. בני מעמד הפועלים, לעומת זאת, שיכולת תפלול הייצוגים שלהם פחותה יותר והשיח התרפויטי הוא בעל רמת נגישות נמוכה לגביהם, יהיו בעלי סיכויים גבוהים יותר להיכשל בחיי האהבה שלהם. (הנתון שלפיו שיעור הגירושים בארצות-הברית גבוה יותר בקרב בני מעמד הפועלים מאשר בקרב בני המעמד הבינוני והמעמד הבינוני-גבוה מאשש את הטענה הזאת).

לדברי אילו, היכולת לחוות, להבין ולפענח את הסיפורים (נרטיבים) המודרניים כביכול, שמרכיבים את "האהבה הרומנטית" כהבניות תרבותיות פוסט-מודרניסטיות נטולות מסומן, אינה רק מעניקה לבני המעמד הבינוני את היכולת לתחזק זוגיות יציבה, אלא גם מרחיבה את גבולות החוויה האותנטית של העצמי שלהם, או במילים אחרות - את חירותם. מובן שהבעיה של בני מעמד הפועלים אינה רק אי-היכולת הקוגניטיבית למשחק עם ייצוגים, שכן בבסיס הכשל הזה עומד אי-שוויון מוכר יותר: "תנאי חייהם של בני מעמד הפועלים, הכנסתם המוגבלת ומחסור בפנאי ובהשכלה הופכים את החלום הרומנטי' לנגיש הרבה פחות" (ע' 274).

הכנסת אלמנטים של אי-שוויון ואלמנטים מעמדיים לתוך "שיח האהבה" היא התרומה

המשמעותית של הספר העשיר והמורכב הזה. הטיעונים המוצגים בספר מאפשרים להרחיב את הדיון הסוציולוגי באי-שוויון למחוזות שהסוציולוגיה המסורתית נמנעת מהם, או לפחות נוטה להותיר אותם לדיסציפלינות אחרות במדעי החברה. תוך כדי מעקב אחר הפרויקט של בורדייה, אילוז מעניקה למושגים המסורתיים "מעמד", "אי-שוויון" ו"הון" משמעויות חדשות, או חדשות למחצה, שבמובנים רבים הן רלוונטיות יותר למציאויות החברתיות שנחקרות על-ידינו כמדעני החברה.

יהיו שיטענו כי הספר אינו אלא ניסוח מורכב, מתוחכם, ארוך ומפותל של המשפט "עדיף להיות עשיר ובריא מאשר עני וחולה". במובנים מסוימים זה נכון לגבי האוטופיה הרומנטית, כפי שזה נכון לגבי מחקרים סוציולוגיים רבים אחרים. אך הספר הזה מתייחד בכך שהוא מאפשר לנו לדבר גם על הממד החווייתי והרגשי של ה"עדיפות" הזאת, ולהוסיף ממד אקזיסטנציאליסטי לשיח על אי-שוויון, וממד של אי-שוויון לשיח על אהבה ואושר.